

historikere (denne anmelder inklusive), fagligt socialiseret i halvferdsernes turbulente miljø på de historiske institutter, står i dag. Og derved bliver dette festskrift måske alligevel noget andet og mere end blot en pose blandede bolsjer, nemlig et signalement af en markant del af en historikergeneration.

Festskriftet indeholder tillige den obligatoriske og nyttige bibliografi (ved

Anette Eklund Hansen) over festens genstandsproduktion. Men at man har ladet sig forlede til at lade den omfatte en alfabetisk oversigt efter første bogstav i titlen (hvorved bl.a. nogle nekrologer opføres under afdødes fornavn), kan vist kun være udtryk for ukritisk benovelse over tekstbehandlings muligheder.

Jens Chr. Manniche

OLDTID OG MIDDELALDER

Christoph Anz: *Gilden im mittelalterlichen Skandinavien*. Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte, 139. (Vandenhoeck & Ruprecht, 1998). 326 s., 72 DM.

Tyske forskere har ofte anvendt det skandinaviske retsmateriale fra middelalderen med henblik på at belyse gamle germanske institutioner. Herunder falder også de skandinaviske gildeskråer, det vil sige vedtægter for gilder og lav, som ikke mindst for Danmarks vedkommende er bevaret i stort tal. I Max Pappenheims berømte afhandling fra 1885 om *Die altdänischen Schutzgilden* var gilderne bærere af den såkaldte germanske kontinuitet, hedenske i oprindelse og præget af gode, gamle germanske skikke. Pappenheim kunne slet ikke godtage Wildas synspunkt fra 1832, at gilderne skulle være præget af den kristne broderskabstanke; det var blodhæven som germansk institution, man kunne spore.

Christoph Anz' afhandling om de danske, norske og svenske gilder i middelalderen former sig overordnet som et opgør med denne tolkning. Anz pointerer, hvor meget den gamle teori var led i

en national og politisk opfattelse, men hvad vigtigere er, han tilbageviser også de kildemæssige belæg for tolkningen. Den tolkning, der i stedet fremsættes, er, at de skandinaviske gilder alle er præget af det gildevæsen, som mødes i de frankiske egne fra Karl den Stores tid, og som allerede da var kristent influeret. Det kan nævnes, at den anerkendte norske historiker Alexander Bugge i sin tid endte med at hælde til samme opfattelse.

Anz har skrevet sin dissertation under tilsyn af Otto Gerhard Oexle i Göttingen. Denne har i en årrække argumenteret for en nytolkning af middelalderens gruppedannelser, som han kalder det. Ved at undersøge bindemidlerne for en gruppe mere principielt har Oexle søgt at tilvejebringe et teoretisk apparat for udforskningen af disse. For Oexle er middelalderens gilder frie sammenslutninger, som var kendetegnet ved edsafleggelse ved indtrædelse i gildet. Fællesskabet blev opretholdt og løbende vedligeholdt ved handlinger som fælles ihukommelse af de døde, årlige gildesfester og ved den fredsbevarende indsats, som fællesskabets beskyttelse gav medlemmerne. Denne grundstruktur del-

te gilder og lav, og derfor er den gængse sondring imellem gilder for købmænd og lav for håndværkere misvisende ifølge Oexle.

Det er med denne tilgang, at Anz nærmer sig de skandinaviske gilder. Han må konstatere, at forskningen i de tre lande, Danmark, Norge og Sverige, kun i ringe grad har skuet ud over de nationale grænser, og at komparative studier mellem landene er få. Dette skudsmaal falder efter en fyldig gennemgang af den eksisterende litteratur i de enkelte lande. At dømme efter den danske oversigt er der tale om et grundigt stykke arbejde, som kun kan roses. Forskningsoversigten er tilmed skrevet i et pænt og sobert sprog med respekt for de enkelte forskeres indsats, men tandløs er den ikke; retshistorikeren Poul Johs. Jørgensens teori om, at der ind i 1200-tallet eksisterede to konkurrerende former for gilder, en nordisk og europæisk model, forkastes. Den estimerede Erich Hoffmann fra Kiel får heller ikke ret megen ros med på vejen.

Nævnte forskningsoversigt åbenbarer flere pudsigheder eller paradokser. Norge, der kun har tre gildeskråer bevaret fra middelalderen, har haft den mest intense forskning på området, medens Danmark, der har så mange skråer, ikke en gang har fået skrevet en grundlæggende fremstilling om gilderne (de to fremmeste bidrag fra dette århundrede, Aksel E. Christensens guldmedaljeafhandling fra 1931 og Grethe Jacobsens amerikanske disputats fra 1980, er ikke blevet trykt). Den retshistoriske tradition, som har været stærk i Danmark, har til gengæld næsten ikke har sat sine spor i Sverige. Og jeg kunne for egen regning føje til, at medens gilderne på landet er blevet negligeret herhjemme, har de i Norge og Sverige altid været med, idet gilderne aldrig er blevet gjort til et byfænomen. Også på den måde har de nationale skodder været

tætte, og hvert land har udviklet sin egen tradition.

Anz bygger sin undersøgelse op om det enkelte land, og sammenligninger præsenteres først i et senere afsnit. De enkelte kapitler er skåret over samme læst, for så vidt som der stilles de samme spørgsmål til materialet. Det gælder gildernes *alder, struktur og medlemskriterier, gilderettens udvikling* samt gildernes *funktion af religiøs, økonomisk og politisk art*. Hertil føjer sig en behandling af en række *specialgilder*; hvis kildematerialet tillader en belysning af dem. Som det ses er det tale om en bred undersøgelse. Det er da også helt klart bogens styrke, idet en bred, ajourført introduktion til middelalderens gildevæsen ikke findes på det skandinaviske marked.

De færre svenske og norske gildeskråer tillader, at hvert enkelt gilde kan behandles og kommenteres af Anz, men her sprænger de mere end 100 bevarede danske gildeskråer en sådan fremstillingsform. Behandlingen af de danske gilder fylder ikke blot mest, den udmærker sig ved at være en kronologisk gennemgang, idet Anz forkaster en regional eller bymæssig afgrænsning. Det ville efter hans mening svigte helhedsbetragtningen.

Her må det være på sin plads at gøre opmærksom på, hvad Anz forstår ved helhed. Det er nemlig ikke en syntese i gængs forstand, men derimod en afklaring af gildebegrebet. Falder de skandinaviske gilder ind under Oexles gildebegreb, eller gør de det ikke? Det er den afgørende helhedsvurdering. Man kan synes, at dette er et snævert undersøgelsesmaal, men da de skandinaviske bidrag generelt har veget uden om at beskrive, hvad et gilde er, kan der nok af den grund være behov for et begrebsorienteret studium. Og det interessante er, at det fører en del nytænkning med sig. Jeg skal prøve at anskueliggøre dette

ved at se nærmere på Anz' behandling af det danske materiale.

Blandt de ældste danske gilder hører Knudsgilderne, som der gennem tiden er skrevet ganske meget om. En af de mest vedholdende forestillinger er, at de skulle være købmandsgilder. Det stiller Anz sig tvivlende over for. Han foretrækker bl.a. at se dem som udtryk for selvorganisation på lokalt niveau, hvor de skulle udtrykke en art tidlig kommunebygning. Til afvisningen af Knudsgilderne som købmandsgilder anføres, at kvinder havde ret til at være medlem af Knudsgilderne, og hvad skulle de blandt et eksklusivt forum af fjernhandelskøbmænd? For det andet skulle Knud Lavard, som gilderne er opkaldt efter, havde været oldermand (*senior*) i Slesvig gildet. Det kunne tyde på, at gildet også eksisterede før hans tid. Interessen for dette kommunale aspekt videreføres og bruges også til tolkning af de i stadsretterne ofte anførte udsagn om gilderne i den senere middelalder. De var ikke kun bystyrets fjender, de var en del af samme styre. Forholdet var en vekselvirkning, ikke en modsætning.

Når det gælder studiet af gildernes medlemmer, fører det til den iagttagelse, at både kvinder, børn og tyende kunne være med. Gejstlige kunne også være medlem af verdslige gilder, ligesom verdslige kunne være med i gejstlige gilder. Dermed anfægter Anz Nyrops opdeling i sin udgave af *Danske Gilder og Lavsskraaer fra Middelalderen*, men viser jo også, at gilderne gik på tværs af eksisterende standsopdelinger i samfundet, hvis sådanne altså var etableret. Selv om Anz er modstander af den gamle betegnelse »værnegilder« (*Schutzgilden*), er det dog den vej om, han gerne vil, idet beskyttelse på alle livets planer, religiøst, erhvervsmæssigt og politisk, for ham er sagens kerne.

Gælder det gildet som organisation, kan Anz vise, at det selskabelige islet

såvel som det religiøse var tilstede i alle gilder. Interessant er det, at selv de sene Rosenkransgilder, der primært tog sig af religiøse opgaver, også valgte gildeformen. De holdt årlige gildefester som andre gilder, og adgangen til gildet var fri. Det forklares med, at ihukommelsen af de døde var et konstituerende led i selve gildeformen, men det følger heraf, at Reformationen for Anz bliver dødsstødet for de middelalderlige gilder. Uden memoriakult måtte gilderne forandres.

Resultatet, der præsenteres, er en meget gennemført tolkning af de middelalderlige gilder. Den læner sig op ad Oexle, men er også afhængig af den opmærksomhed, som international forskning har viet det kommunale aspekt. Som sådan er værket en tiltrængt fornyelse i den danske og sikkert også i den skandinaviske gildeforskning, og det bør vinde mange læsere.

Men som det turde fremgå af de givne eksempler, rummer bogen også tolkninger, som næppe bliver slugt rå. Tag Knudsgilderne: Hvorfor skulle de ikke kunne ses som elementer i en kongelig politik? Kan de ikke være blevet til på initiativ fra oven? Ved udelukkende at gøre gilderne til »freien Schwureinungen«, lukker man let øjnene for de bindinger, som et gilde kunne have til konge, bystyre, kirke eller andre autoriteter.

Når det gælder lav og kalenter, kan medlemstvang vel heller ikke udelukkes. Heller ikke, selv om skråerne ikke udtaler sig herom. På dette punkt er Anz nok mere kildetro end godt er, for gildeskråerne er immervæk et normgivende materiale, som virkeligheden let kan afvige fra. Det mærker man eksempelvis i de skildringer, der gives af den interne selvforvaltning som domsafsigelser og valg af ledere. Samtykke, fred og fordragelighed er statutternes mål, men kan man heraf slutte, at beslutninger og domme også skete i denne ånd? Det voldelige, interne opgør hos smedene i

Odense i tiden forud for 1496, har jeg således ikke kunnet finde omtalt i værket.

Det må også vække bekymring, at dødelister ukritisk sættes lig medlemslister. Ligesom man kunne købe sig til delagtighed i klostres gode gerninger, har man givetvis også kunnet gøre dette hos broderskaberne. Det får til følge, at de gejstlige gilder bliver mere til rene gejstlige gilder, end det passer i Anz' kram. Man kan også anfægte, om det religiøse ikke var andet og mere end blot

et bindemiddel til sammenhold i gruppen. Der var tale om en sikring i det hinsides, og det var en vare, der kunne skaffe såvel nye medlemmer som kunder i butikken.

Hvor om alting er, er Christoph Anz' bog om gilderne et originalt nyt værk, og det kan kun være mit håb, at det som Max Pappenheims bidrag i sin tid må befordre en ny opmærksomhed om de skandinaviske gilder i middelalderen.

Lars Bisgaard

NYERE TID

Ole Degn og Erik Gøbel: *Dansk søfarts historie, II: Skuder og kompagnier 1588-1729*. Red. Ole Feldbæk m.fl. (Gyldendal, 1997). 224 s., 250 kr.

Både i forskningsoversigten (s. 201) og andetsteds påpeger forfatterne, arkivarerne Ole Degn (Viborg) og Erik Gøbel (København), at søfartshistorien siden 1919 (da Albert Olsen bidrog til Bering-Lisbergs samleværk) har været stærkt forsømt, og at den litteratur, der foreligger, enten har en duft af lavendler over sig eller har beskæftiget sig med meget specielle emner. Et værk burde måske nok have været fremdraget som en undtagelse, samme Albert Olsens bidrag til samleværket *Danmark-Holland* (1942). I modsætning til førstebindet meddeles den detaljerede arbejdsfordeling ikke, kun at Ole Degn *hovedsagligt* har taget sig af tiden indtil 1660, medens Erik Gøbel behandler den senere periode op til 1720 (s. 10 og 209 note 19); dette »hovedsagligt« kunde friste til at antage, at et andet skel går mellem indenrigsk og udenrigsk – især vel oversøisk og kompagnihandel – skibsfart.

Naturligvis flyder kilderne langt rigere i denne periode end i den forudgående – om end ikke altid tilstrækkeligt – og forfatterne har lagt en meget stor indsats i at fremdrage nyt materiale, mestendels utrykt. Til gengæld kendes kun meget lidt privat materiale; størstedelen af kilderne stammer fra offentlige instanser, tingbøger, toldregnskaber, havneregnskaber osv; fiskale kilder kræver jo altid ekstra agtpågivenhed. Svig med skat og told må næsten være verdens næstældste erhverv. Over for Nina Bangs naive tiltro til, at Øresundstoldregnskaberne gav et troværdigt billede af Østersøhandelen, har Astrid Friis' og Aksel E. Christensens studier som bekendt belært os om noget andet, hvilket også nævnes (s. 43f). (En ting må være, at Sundtolden var forhadet, en anden, at 2,6% vel ikke kan kaldes ublu (s. 74f)). Lidt oplysning om den adelige egenhandel ville kunne hentes i Henning Paulsens udgave af Sofie Brahes regnskabsbog, Viborg 1954.

Forfatterne fortsætter disse to forskeres konfrontationsmetodik ved at inddrage et notarialarkiv fra Hoorn og de